

НАУКОВІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

О.І. Дребот

доктор економічних наук, професор, академік НААН,
Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: drebotoksana@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2681-1074>

Д.С. Добряк

доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН,
Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: dobraykds@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2360-3520>

П.П. Мельник

доктор економічних наук, старший науковий співробітник
Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: melnikpp@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6083-677X>

У статті висвітлено методологічні підходи щодо економічного регулювання екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування, враховуючи вимоги державної системи, незважаючи на суспільний устрій. Сформульовано розуміння раціонального землекористування для досягнення екологічно збалансованого природокористування. Запропоновано найбільш важливі методичні підходи економічного регулювання землекористування, котрі базуються на концептуальних положеннях у розв'язанні екологічних та організаційних проблем з урахуванням ринкових трансформацій. Це дозволяє стверджувати, що землекористування сприяє розвитку позитивних екологічних процесів і є економічно доцільне. Обґрунтовано визначення обсягів відшкодування втрат, пов'язаних із господарюванням на гірших за якість ґрунтів сільськогосподарських угіддях.

Ключові слова: екологічно безпечне використання земель, відтворення, ґрунт, методологічні підходи.

ВСТУП

Раціональне використання та охорона земель сільськогосподарського призначення — одна із найбільш вагомих економічних, екологічних і соціальних проблем сучасності, від вирішення якої залежить передусім продовольча безпека не тільки України, але і всього світу. Незважаючи на те, що еколого-економічна проблематика регулювання земельних відносин є предметом дослідження багатьох як вітчизняних, так і іноземних науковців, питання забезпечення формування сталого екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування на основі економічного регулювання використання й охорони земель залишаються актуальним. Особливо це стосується різних форм господарювання ринкового типу, які формують види сільськогосподарських угідь і структуру посівних площ на основі пріоритету експорт-орієнтованих вимог. У результаті погіршується якість ґрунтового покриву і стан навколишнього середовища.

Ця стаття присвячена пошуку економічних механізмів регулювання щодо раціонального сільськогосподарського землекористування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми науково-методичних засад економічного регулювання екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування знайшли своє відображення у працях Д. Добряка, О. Дребот, М. Царенка та інших науковців. Їх наукові роботи послужили методологічною базою дослідження й дали змогу вирішити низку проблем у суспільному виробництві з мінімальними екологічними збитками та отриманням прибутку.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

На основі аналізу нормативно-правових документів, матеріалів наукових досліджень щодо формування й розвитку земельних від-

носин розробляється прогноз (передбачення) створення нових форм господарювання, раціоналізації сільськогосподарського землекористування в ринкових умовах.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Економічне регулювання екологічнобезпечного сільськогосподарського землекористування як цілісна система ще не втілене у практику земельних відносин. При його започаткуванні важливо визначити те, що воно повинно бути державною системою, оскільки земельні ресурси незалежно від суспільного устрою є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [1, ст. 14]. Для його збереження й охорони потрібно знайти, обґрунтувати і впровадити у практику використання земель спочатку хоча б основні напрями регулювання, джерела й методи одержання необхідних коштів і порядок їх цілеспрямованого витрачання.

На сучасному етапі вирізняються три очевидних напрями регулювання: перший — платність землекористування, завдяки чому певна частка доходів від сільськогосподарського використання кращих земель акумулюється в державних органах управління й цілеспрямовано перерозподіляється; другий — стимулювання зосередження виробництва основних стратегічних видів сільськогосподарської продукції — зерна (пшениця, ячмінь, кукурудза), буряків цукрових, сояшнику, льону в кращих природних умовах; третій — організація і стимулювання використання всіх ділянок сільськогосподарських угідь в оптимальному екологічнобезпечному режимі.

Перший напрям із прийняттям Закону України «Про плату за землю» [2] набув легітимності й реалізується в частині збору земельного податку. Зібрані кошти від плати за землю, згідно з цим Законом, у розмірі 30% централізуються на спеціальному бюджетному рахунку України, 10% — на спеціальних бюджетних рахунках регіонів (область), решта 60% — на спеціальних бюджетних рахунках сільських, селищних, міських рад (об'єднаних територіальних громад). Кошти, які надходять до місцевих бюджетів, як це передбачається Законом, повинні витрачатися на фінансування заходів щодо раціонального використання та охорони земель, підвищення родючості ґрунтів; землеустроїв, ведення державного земельного кадастру та моніторингу земель; відшкодування втрат при господарюванні на землях гіршої якості, економічне стимулювання поліпшення земель, також на надання кредитів, погашення позичок, оплату збитків від консервації земель та ін.

Кошти, які централізуються в державі, спрямовуються на розробку й виконання державних програм щодо раціонального використання і охорони земель.

Для витрачання коштів зібраного земельного податку потрібно розробити механізм та методику визначення обсягів фінансування окремих заходів раціонального використання земель. Найгострішою першочерговою проблемою є визначення обсягів відшкодування втрат, пов'язаних із господарюванням на гірших за якістю ґрунтів сільськогосподарських угіддях. Сільгоспідприємства, які використовують такі угіддя, сплачують «добавлений» податок у вигляді мінімальної плати з тих земельних ділянок, що не дають доходу, бо вони мають ґрунтовий покрив нижчої якості. Відшкодуванню підлягає сума, яку становлять від'ємні показники диференціального доходу. Суму від'ємного доходу встановлюють за оцінними шкалами й агропромисловою характеристикою земельних ділянок. Щоб вирахувати цю суму для кожної земельної ділянки, доведеться проводити внутрігосподарську оцінку земель у кожному сільгоспідприємстві. Орієнтовно величина відшкодувань може бути встановлена провізочно на 2–3 роки за даними про площі гірших земель та за середньою оцінкою цих площ у середньому по Україні. Для гірших орних земель, сіножатей і пасовищ сума відшкодування становитиме більше 7 млн грн [3, с. 121].

Другий напрям економічного регулювання екологічнобезпечного використання сільськогосподарських угідь полягає в державній спрямованості виробництва основних видів продукції рослинництва, передусім землеробства, у регіонах із найкращими для кожного з них ґрунтово-кліматичними умовами. Для впровадження цього напрямку, по-перше, на території України визначають агроекологічні округи щодо вирощування окремих культур, в яких агроекологічні умови оптимальні або близькі до них; по-друге, для кожного регіону встановлюють лімітований обсяг продажу продукції державі та на ринках за гарантованою ціною. Ціну кожного виду продукції потрібно формувати так, щоб виробникові поверталися витрати і забезпечувалося одержання доходу, необхідного для розширеного відтворення виробничого циклу.

Для формування ціни базовими мають бути показники собівартості продукції й ціни на продукцію, встановлені для території, на якій «замикається» вирощування суспільно необхідного обсягу тієї чи іншої продукції, та стандарт середньої норми прибутку на капітал. Насправді такий прийом може забезпечити тільки певне наближення до поставленої мети.

Подібна ситуація матиме місце доти, доки зберігатиметься різниця в органічній будові сільськогосподарського і промислового капіталу. Але для справедливого, рівнозначного ставлення держави до сільськогосподарських виробників слід створювати однакові умови, щоб функціонували сільське господарство та промисловість, у яких паритет цін є головним чинником.

Третій напрям економічного регулювання екологобезпечного сільськогосподарського землекористування здійснюється за принципом «самоокупності».

Він полягає в тому, що завдяки впровадженню екологічно вивірених заходів щодо розміщення сільськогосподарських угідь і культур відповідно до ґрунтового середовища з понад узятим із нього повертається певна частина засвоєної рослинами сонячної енергії [5]. Рік у рік вона нагромаджується, підвищується родючість ґрунту та продуктивність місця вирощування, зростає ефективність одиниці витрат, що сприяє появі додаткового чистого доходу, який за своїм походженням подібний до диференціальної ренти II. Подібний тому, що цей дохід зумовлений «не уречевленим капіталом», тобто знаннями, вмінням пристосовувати використання земельних ділянок до комплексу характерних для них особливостей, який включає ґрунтовий покрив, місцезнаходження та ін. До впровадження екологобезпечного користування на всій або переважній площі сільськогосподарських угідь

вказаний дохід належатиме товаровиробникові, тому що механізм земельного оподаткування базується на періодично поновлених за певною методикою даних про відмінності ґрунтового покриву й дохідності одиниці площі, усередненій за 5–7 років. Зростання родючості та дохідності не фіксується до наступного обстеження ґрунтів і поновлення землеоціночних даних. Щорічне використання земель після «відшкодування» витрат, пов'язаних з освоєнням екологобезпечної організації землекористування, продовжує давати додатковий дохід, тобто існує процес самоокупності.

Підґрунтя «самоокупності» забезпечує дотримання закону екології [4; 6], завдяки чому посилюється стійкість екосистеми до самозбереження, підвищується потенціал агроценозів до самозбагачення і, як результат, зростає віддача виробничих витрат.

ВИСНОВКИ

Враховуючи вищевикладене, є підстава стверджувати, що сільськогосподарське землекористування, яке сприяє позитивним екологічним процесам, економічно доцільне. Саме тому в умовах сьогодення виникає необхідність розв'язання цілого ряду завдань з економічного регулювання раціонального землекористування у виробництві основних видів продукції рослинництва, що є актуальним і до кінця не вирішеним

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України (витяг) (Прийнята Законом України від 28 червня 1996 року № 254/96-ВР). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про плату за землю: Закон України (у редакції Закону №378/96-від 19.09.1996).
3. Добряк Д.С., Канаш О.П., Бабміндра Д.І., Розумний І.А. Класифікація сільськогосподарських земель як наукова передумова екологобезпечного використання. 2-ге вид., доп. К.: Урожай, 2009. 464 с.
4. Коммонер Б. Замыкающийся круг. Л., 1974. 206 с.
5. Мельник П.П. Еколого-економічні основи управління природокористування в агроекосистемах. К.: ДІА, 2016. 328 с.
6. Фурдичко О.І. Агроекологія: монографія. К.: Аграрна наука, 2014. 400 с.

SCIENTIFIC FUNDAMENTALS OF ECONOMIC REGULATION OF RATIONAL AGRICULTURAL LAND USE

Drebot O.

Doctor of Economics Sciences, Professor, Academician of NAAS
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: drebotoksana@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2681-1074>

Dobriak D.

Doctor of Economics Sciences, Professor, Corresponding Member of NAAS
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: dobryakds@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2360-3520>

Melnyk P.

Doctor of Economics Sciences, Senior Research Fellow
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: melnikpp@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6083-677X>

The article has highlighted methodological approaches to the economic regulation of ecologically safe agricultural land use, taking into account the requirements of the state system, regardless of the social

system. The understanding of rational land use to achieve ecologically balanced nature use has formulated. The most important methodical approaches to the economic regulation of land use, which are based on conceptual provisions in solving environmental and organizational problems taking into account market transformations, have proposed. This allows us to state that land use contributes to the development of positive ecological processes and is economically expedient. The determining the amount of compensation for losses associated with management on agricultural land of poorer soil quality has substantiated.

Keywords: *ecologically safe land use, regeneration, soil, methodological approaches.*

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy (vytiah) (Pryiniata Zakonom Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254/96-VR) [Constitution of Ukraine (excerpt) (Adopted by the Law of Ukraine from June 28, 1996, № 254/96-VR)]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, art. 141 [in Ukrainian].
2. Pro platu za zemliu: Zakon Ukrainy (u redaktsii Zakonu №378/96-vid 19.09.1996) [On payment for land: Law of Ukraine (as amended by Law №378 / 96-from 19.09.1996)] [in Ukrainian].
3. Dobriak, D.S., Kanash, O.P., Babmindra, D.I., Rozumnyi, I.A. (2009). *Klasyfiktsiia silskohospodarskykh zemel yak naukova peredumova ekolohobezpechnoho vykorystannia. 2-he vydannia, dopovnene [Classification of agricultural lands as a scientific prerequisite for environmentally friendly use. 2nd edition, supplemented]*. K.: Urozhai [in Ukrainian].
4. Kommoner, B. (1974). *Zamykayushchiysya krug [Closing circle]*. L. [in Russian].
5. Melnyk, P.P. (2016). *Ekoloho-ekonomichni osnovy upravlinnia pryrodokorystuvannia v ahroekosystemakh [Ecological and economic bases of nature management in agroecosystems]*. K.: DIA [in Ukrainian].
6. Furdychko, O.I. (2014). *Ahroekolohiia: monohrafiia [Agroecology: monograph]*. K.: Ahrarna nauka [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Дребот Оксана Іванівна, доктор економічних наук, професор, академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України, директор, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143, Україна; e-mail: drebotoksana@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2681-1074>)

Добряк Дмитро Семенович, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143, Україна; e-mail: dobryakds@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2360-3520>)

Мельник Петро Павлович, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, заступник завідувача відділу інституціонального забезпечення природокористування, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143, Україна; e-mail: melnikpp@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6083-677X>)